

Türkmen dilinin özellikleri, genel türk dilinin içerisindeki yeri

Ve

Türk dilinin zenginleşmesi için katkı olanı

I- Türk dilinin doğub geliştiği jografi alanına ve tarihine bir öteri bakış

Türk dili bizim çağımızdan önce 15-20 min yıldan başlayarak Aral ve Xazar denizlerinin çevresinde büyük uygarlıklar yaradan insan toplumlarının yarattığı ve konuştuğu bir ortak dildir. Arxeologların, o jümleden Rafael Pompelly başkanlygynda bir Amerikalı arxeologlar birliği, 19-nji yüz yılın ikinci yarısından 20-nji yüz yılın başlarına kadar süren zaman içerisinde bütöv Çin ve Türküstanın tarıxı yerlerini ağtarıb araştırdıktan sonra, bele bir teorini ortaya goyurlar: Turan genişliğinde yaşayan insanlar bir-birini dolgunlaşdıran (tekmilleşdiren) üç süreçde (merhelede) büyük bir uygarlık (medeniyyet) yaratmışlardır:

1- Tatlısu uygarlığı: Birinji süreçde onlar o dönemlerde tatlı suyu olan Aral ve Xazar denizlerinin çevresinde insan uygarlığının ilk temel taşlarını atırlar.

2- Delta uygarlığı: Ekolojik durumların deyişerek sıjaktığın artması sonucu (13-14 min yıl önce) bu denizlerin suyu tuzlaşır ve çevreleri ise yaşam için yararsız duruma gelir. Bu insanların güneye doğru göç edip Surdera ve Amuderyaların deltalarında yerleşmesi ile Turan uygarlığının ikinci süreci başlar. Onlar bu iki ırmagın özellik'le o dönemde Türkmenistandan geçerek Xazar denizine tökülmekte olan Amuderyanın, dağlardan getirdiği çöküntülerinden oluşan verimli topraklarda tarımjılığa başlar ve ilk yerleşim obaları gururlar. Hayvanları evjilleşdirmek'de bu dönemden başlar.

3- Anau(Änev) uygarlığı: Hava durumlarının daha deyişmesi, sıjaktığın daha yükselmesi sonucu çölleşme süreci başlar ve Turanlıların ikinci vatani'da yaşam şartlarını yitirir (7000-6000 yıl önce). Onlar, üçüncü vatana doğru hayvanlarını ve tarım üretimlerini yanlarına alarak ikinci göç etmeğe zorlanırlar. Onların üçüncü vatanları Hindiguř (Hendukoř), Pamir ve Köpet dağlarının Türktüstana bakan kuzey eteklerinin serin havlı, tatlı sulu bulagları bol olan, verimli toprakları olur. Bu tarıxı dönemde turanlılar birinji ve ikinci süreçde elde ettikleri denetimlerine (tejrübelerine) dayanarak daha yüksek ve daha zengin bir uygarlığı yaradırlar. Bu bölgelerde ilk kentler (şehreler), gelişmiş tarım suvarış sistemini, metan ve mädän işlemleri, yüksek mimarlık ve heykeltaraşlık sanatını, büyük tapınaklar ve gelişmiş dini inanışlar, araba üretmek ... ortaya çıkar. Bu uygarlığın en yüksek örneği ise bu günki Türkmenistanda yerleşmiş „Änev“ uygarlığı olmuşdur. Pompelly ve Gordon Çayldı'n tesbitlerine göre buğday'da ilk kez burada yetişdirilmiştir. Ünlü arxeolog Massoná göre ilk yazı belgeleri'de burdan başlanmıştır. Tarıxçı Rosliyakofá göre günümüzdeki türkmenlerin ilk ata-babaları'da Änev uygarlığını yaradanlar olmuşdur, çünkü onlardan galan baş eskeletlerinin biçimi bu gün yaşamakta olan türkmenlerinki ile denk gelir, üstelik onların gapgajaklarının yüzündeki resimler'de günümüzdeki türkmen el işlerindeki nakışlara çok yakındır.

İşte, bizim güzel, dolgun, kurumlu ve zengin türk dilimiz, bu insan uygarlığının temelini atan bu turanlı insanların bir-birlerini annamak için yarattığı ve gelişdirdiği bir ana dilden kaynaklanmış uygarlık dilidir.

4- Änev uygarlığının yer yüzüne yayılması (üçüncü göç):

Yoxarda adı geçen arxeologların'da işlerine değinerek ünlü bilim adamı Will Durant şöyle bir düşünjeyi ileri sürür: Änev uygarlığı yaradan insanlar isa önjesi 4-nji min yıldan başlayarak üçüncü göçe ve dünyanın dört yanına yayılmaya başlar. Çünkü hava sıjaktığının sürekli artması sonucu çölleşme olayı korkunç durumda ilerlemesini sürdürür. Sular kesilir

ve ya azalır, Garagum çölü insanların yaşayışını tehdit eder. Yagmur suyu ise buradaki kentlerin yaşayışlarının öz yaşayışlarını sürdürmege yetmir. Sonuçde Turanlılar her yana dagılmaga başlar. Onlar, doguya dogru Çin ve Guzey Amerikaya gadar, güneye dogru Hindistana gadar ve batıya dogru ise Mezopotamya, Mısır ve Spanya gadar yayılırlar. Sumer, Ilam ve Eski Hindistan uygarlıklarının Änev uygarlıkları arasındaki yakın bağlantıları ve benzerlikleri, üstelik sumer dilinin'de mögol dili ile benzerliklerini göz önünde tutarsak, sumerlerin'de bu bölgeden öz uygarlıkları ile Mezopotamya göçüb varmışdır demege temel yararır.

Will Durantın bu düşünjesini çoxlu tarihçılar ve arxeologlar goldamışdır, o jümleden Rus arxeologiyının atası sayılan Nikolski'de sumerlerin ata vantı bu günki Aşgabadın çevreleri ve Köpetdag etekleri oldugunu savunur.

Bu insanlar göç edip gindiklerinden sonra'da öz bir-birleri ile ilişkilerini kesmirler. Onlar Çin, Hindistan, Türkmenistan, Azerbayjan ve Mezopotamyanı(Beynonnehreyi) bir-birine bağlayan ve sonralar „büyük yüpek yolu“ diye adlandırılan yollar ile ticari me medeni ilişkileri yola goymuşlardır.

Demek, bu insanların yaratdığı dil, Mezopotamya vardıklarından sonra yazıya geçib ebedileşen sümerlilerin dilinin özü ve ya ona çox yakın bir dil olmalıdır. Üstelik, o insanların bu günki kuşakları(nesilleri) olan, Turan düzlüğünde galarak yaşamını sürdüren ve tarix boyu devamlı Akdenize gadar yayılan türk uluslarının dili'de o ana dilin ağızdan ağıza, kuşakdan kuşaga geçerek bu güne çata bilmiş bir örneğidir. Ve onun için bu dil çok zengin, çok dolu, çok kurumlu ve gayet gözeldir. Bu gerçeği bizden önje başgalar söylemişdir zaten:

Arminus Vambery der: „Türk dilinin güzelliği ve onun dolulugu o seviyyededir ki; en deneyimli (tejrübeli) ve başarılı dilçiler tərəfinden işlenerek kullanmaga verilmiş kimin gözükten Ärâb dilinden'de daha yüksekdir“.

Maks Müller der: „Türk dilinin gramer guralları ogadar düzenli ve yasal, ogadar doludur ki, ‚belki'de bir akademinin önerisi (teklifi) ile, en iş gören ve bilimli dilçilerin terefinden işlenip düzülerek kullanmaga sunulmuşdur; diye ägle gelir ... biz türk dilini; onun injelikleri ile ele aldığımızda, insan zâkasının dil alanında yarattığı bir olagan üstü olay (müjüze) ile karşılaşırık“.

II- Türk dilinin Sanskriti yokmu?

Bidigimiz kimin Avropalılar Hindo Avrupa dil toplumunun kökünü ortaçağ Hindistan değışli (ait) Sanskrit dilini anakaynak olarak tantırırlar. Arminus Vambery özünün 1878-nji yılda yayılmış „Türk-Tatar dilinin etimologiyası (köksöz sözlüğü)“ adlı büyük işinde: Hindo Avrupa dillerinin „Sanskrit“ kimin bir yazılı ana kaynygy elde olduğu için, onların köklerini belgesel araştırmanın olası olduğu halda, türk dillerinin böyle bir ana kaynaktan yoksul (mehrum) olduğu düşünjeni ileri sürür. Bu bilim adamı, o dönemde tanınmış olan ve 11-nji yüzyılda yazılan Yusef Balasagunl'nın „Kutatgu Bilik“ adlı kitabını türk Sanskriti olarak alınmadan başka yolun olmadığını'da savunur. Anjak o „Türk halkları“ adlı başka bir işinde, türk dilinin fars diline olan etkisi bazılarının „Mogol döneminden sonra başlamışdır“ kimin varsayımının (tesevvurunun) tersine, daha eskilerden başladığını savunarak Avesta kitabındaki: *aş, a:l, alaw, çakır, ordu, otag, ortag, çekiş, çakır, tuman, toy, garawul, goşun, kur, kureş*...kimin bir sıra türk sözcüklerden'de örnek verir.

Vamberynin bu yazdıklarından nır niçe yıl sonra 1893'de W. Thomsen ve W. Radlof gibi büyük türkologların tərəfinden, miladi 732'de yazılmış Kulteğin yazıtlarının okulması ile türk Sanskriti 337 yıl eskiye gitmiş oldu. Anjak Vambery'nin yokarıdeki Avesta metninden verdiği birçok sözcükler, isa önjesi 1. min yılda yaştyan Sak-Iskit diye tanılmakda olan Turanlıların kurdukları Part (Parlar, Aşkaniler ya Ärsaklar) dövlətinin egemenlik

(hakimiyyet) dönemine değişlidir (merbutdur). Üstelik, türk bilim adamı Selahi Dikerin Aşkani dönemine değişli azından iki tane türk dilinde yazılmış levheleri'de okumuşdur. Azerbayjan bilim adamı merhum M. Zehtani (Kirşçi) heyecan'la yazır ki: bu metnlerin türkçesi hatta Divanollogatettürkteki türkçeden daha bizim bu günkü dilimize yaxındır. Bildigimiz kimin, Aşkanilerin birinji başkenti bu gün'de öz adlarını taşıyan ve onların bu günkü ağıtlarının (torunlarının, nevelerinin) gurdugu devletin başkenti Aşkabad (Aşgabad)'dır, üstelik onların o günki Par, Saka (Sakaw, Sakar), Dah (Dax, Daz), Dahe (Teke), Barkas (Burkaz) kimin boyları, bu gün'de heman adlar'la Türkmen ve diğer türk uluslarının düzümünde (terkibinde) yaşamaktadırlar. Bu söylenen gerçeğe bakarak, türk dilinin Sanskriti'de Hindo Avrupa dillerinin Sanskriti ile çağdaşdır diye biliriz. Anjak türk dilinin Sanskriti bilimin artması ile ayakdaş, daha eski çağlara dogru gitmektedir.

20-nji yüzyılın başlarından, Mezopotamyadan tapılmış çok sayıda Sumer tabellerinin metinleri okumaya başladı ve okuldu. Okuluken sumer dilinin özellikleri bu günki yaşamakta olan hangısına yakın olduğu bilim adamlarının arasında tartışılmaya başlanır. İlk addımlarda bu dilin Avropalıların umduklarının ve gözlediklerinin tersine, bu dilin Hindo Avrupa ve ya Sami diller toplumunđun heç birisine bağdaşmayan bir agglutinativ (iltisagi, yapşurma) dil olduğu açıkjasına ortaya çıtır. Öyle sonuçtan sonra, sumer dilini dünyanın başka dilleri ile karşılaştırılmaya başlanır. Sonuçta, prof. Fritz Hommel başda olmak'la bir çok bilim adamları bu dilin Ural-Altay dil toplumuna değişli bir dil olduğunu, hatta günümüzdeki türk dilinin eski ana kaynağı olduğunu savındılar. Böyle bir sonujun çıkmaması ise en dogal (tebi-i) gerçektir diye düşünürüm ve ayrı jüre'de ola bilmezdi. Çünkü yukarıda da kısa söz etdigimiz kimi: Geologların, arxeologların, tarihçilerin ve etnologların araştırmalarının sonujuda sumerlerin Orta-Asyadan geldiklerinin tartışılmaz gerçektir olduğunu ortaya koydu. Will Durantın ve rus arxeologiyasının atası ayılan Nikoliskinin dili ile, Sumerlilerin ata vatani ve ana toprağı Türkmenistanın Köpetdag etekleri olmuşdur.

Bu gerçeği göze alarak ve daha dogrusu onlara dayanarak, men'de özümün bu uğurdeki araştırmalarının sonu olan kitabımı „5000 yıllık Sumer-Türkmen Bağları“ adı altında türk dünyasına sundum. Elbette menden önje'de türk dünyasının değerli bilim adamları Türkiyeden merhum „Osman Nedim Tuna“ ve „Kazagıstandan „Uljas Süleyman“ sumer dilinin türk dili ile garındaş (famil) olduğu konusunda bilimsel kitab yazmışlardı.

Sözlerimin bu bölümünü řu sonuçlar'la bitirmek isteyorum: „Türk dilinin en azından 5000 yıllık belgesel tarihi ortadadır ve onun ana kaynağı ve en eski kökü ise 5000 yıl önje yazıya geçen sumer dili ve ya ona en yakın garındaş olan bir dildir“. Çok değerli Kazım Mirşan hojamız ise bu tarihi daha eski çağlara yöneltmektedir.

III- Türkmen dilinin özellikleri

Görüldüğü kimin türkmen ulusunun minlerje yıl yaşadığı ve yaşamakta olduğu topraklar, insan uygarlığının beşiği, gelişdiği ve sonralar ise ticari ve uygarlık yollarının geçiş alanı olmuşdur. Öyle ise dogal olarak onlarja, belki'de yüzlerje insan uruğlarının dil ve dialektlerinin izleri ve galuntuları genel türk dilinin Batı Oguz kesimine giren günümüzdeki dilinde görülmelidir, ve görülür. Gerçekte türkmen dilinin özellikleri'de başdan geçirdiği bu çok yönlü ve çılışımlı (karmaşık, kompleks) geçmişinden kaynaklanmıştır. Bu özellikleri sıralamaya çalışajayık:

1: Türkmen dilinin birinji ve göze çarpıcı özelliği onun başka türklere olmayan iki tane ses yansumasıdır. Birinjisi „s“ ve „z“ sesler arab dilindeki "ث" ve "ذ" kimin yanıtır ki bunları birbirinden ayırtlamak gulak altışınja çok çetindir ve Inglis dilindeki „th“ herfine çok yaxın bir sesdir. Bize göre bu özel ses, eski Turan dil dedigimiz Part (Eşkani) devletini guran Sak-Iskit boylarıdan galmıştır. Çünkü biz bu sesin ızını o dönemle bağlı araştırmalarda görürük. Örneğin, bu dönemi en çok araştıran J. Ravlinson Prt sözünü yazarken onun Part ve Pars aralığı „Parth“ görünüşde yazılmasını uygun bilir. Bu dönemi

en çok araştıranlardan başka birisi ise, Eşkanilerin türk ve yahut türkmen olduğunu savunan Nasurreddinşahın vezire intibahatı (kültür bakanı) Mohämmedhesenxane Etemadeddowledir. O'da part sözünü "پارث" görünüşde yazmanın doğru olduğunu açıklar.

Türkmenistandeki türkmenlerin ulusunun düzümünde Sak-Iskit tayfa birliğinden galan boylar son yüzyıllıklarda çounlukda ve egemen durumda olmuşlardır. Aşgabad uiversitesinde 25 yıl tarıx holası olan Rosliyakf'un açıklamasına göre türkmen ulusunun üstelik %70'ni oluşturan Teke ve Yomut boy birlikleri Sak-Iskitlerin torunlarıdır. Biz Rosliyakof'un bu düşünjesinin doğru olduğunu, Herodot ve diğer Yunan tarıxçıların yazılarında adı geçen: Parn, Part (Parlar), Dah (Daz), Dahe (Teke), Barkas (Burkaz), Grehi (Gerey), Sakaw, Sakar (Sak är) kimin boyların bu gün'de eski adları ile eski yurtlarında yaşamakta olduklarını görmekteyiz. Ağşar (Owşar), Bayat, Begdilli, Bayındır, Igdir, Yemreli, Eymir, Yzur, Xelej kimin Oguz-Gypjak boylarını ise biz türkmenlerin galan bölümü olan Kökleñ, Sarık ve Salur boy birliklerinde görürük. Bunların danışları'da, özellik'le 40-50 yıl önjeki danışları Azerbayjan ve Türkiye türkçelerine daha yakın idi.

2: Türkmen dilinin ikinci özelliği ise Ärâb dilinde „nune gonne“ adlandırılan burun sesi „ñ“dır. Bu ses günümüzdeki türkmen resmi dilinde, bazı Azerbayjanlı boylarının danışlarında ve Gagavuz türklerinde vardır. Örneğin: *Menim yerine „Meniñ, Mening“, Senin yerine „Seniñ, Sening“*... bu ses başka dillerde olmadığı için, ärâb ve genel latin Ab'sinde yazılarda „ng“ görünüşde yazılır.

Bu ses eski Sumer dilinde'de olmuş ve o dönemde'de Sami dilli Akkadlar bu ses öz dillerinde olmadığı için „ng“ görünüşde yazmışlar. Örneği: Sumerlerin yurdunun adı olan *Kiñir ya Keñir yerine Kingir ve Kengir* görünüşde yazmışlar.

3: Türkmenjede „v“ sesin yerine Inglisje „work“ sözündeki „w“ sesi kullanır. Örneğin, „vâtân“ yerine „watan“.

4: Türkmen dilinin en önemli ve temel özelliği onun eski türk sözleri açısından çox zengin olmasıdır. Demek, temeli , gramer yapısı ve söz (sözcük) ağırlığı Oguz-Gypjak özelliklerini taşımamasının dışında eski Turan ve Sumer sözleri'de varlıklarını duyurmaktadır. Anjak bu sözlerin nereden kaynaklandığı ve köklerinin nerekere dayandığını aydınlatmak için çok sorumlu bir akademik çalışma gerekir diye düşünürüm. Bunlarda bir niçe örnek sülalamaga çalışajagam:

A: Azerbayjan türkçesindeki *yaxşı(Gıpjakja)*, Türkiye türkçesindeki *iyi(Oguzja)* sözlerinin yanında Türkmenjede bunlarla annamdaş(synonim) olarak *gowı, oñat(ongat)* sözleri'de kullanılmaktadır.

B: *Demek(dimek), söylemek, danışmak* ile annamdaş: *aytmak, geplemek (keplemek), gürllemek*

C: *bakmak, gözlemek* ile annamdaş: *garamak, seretmek, äñetmet(añetmek).*

D: famillik ilişkileri ile ilgili: *ata, ana, dede, gardaş, baji, oylan, gız, uşak* ... kimin oguz türklerinin ortak sözlerinin dışında: *garındaş(famil, gohum, akraba), kaka(ata,dede), baba(ananın atası), mama(ananın anası), eje(ana), aga(böyük gardaş), ini(küçük gardaş), uya(baji), ejeke(böyük baji), gelneje, gelleje(böyük gardaşın xanımı), dogma(ogul), ekeji(gelinin öz ärinin böyük bajsına kullandığı xatab söz), yüwrji(gelinin öz ärinin küçük gardaşına kullandığı xatab sözü), agtık(torun,neve), çowluk(agtığın uşığı), yuwluk(çowlugun uşığı), suwluk(yuwlugun uşığı)...*

5: Türkmen dilini eski Turan dili ile bağlayan sözler: Bu konuda yukarıda bir çok boy adlarını vermişdik. Onlardan başga'da: *aga<aka-man, Anna<Annap=tanrı, insan adları: Annanepes, Nepes(Parth döneminde'de görülen ad ve ärâbje nefes ili ilişkisi yok), Sapar(ärârbjedeki sefer ile ilişkisi yok), Mirat, Alan, Süren(goşün başganı, sü=goşun)...*

6: Türkmen-Sumer bağları: Genel Türk dili ile Sumer dilinin kökünün bir olduğu ve bu konuda bilimsel çalışmalar edildiğine yukarıda değinmiştik. Bunun dışında, Türkmenjeyi Sumerjeye bağlayan özel sözler'de var; Yer-yurt adları: *Anu(Ānew)*, *Aratta*, *Marı(äräbler Merv görünüşünde alıblar)*, *Ur-genj*, *Köşi*, *Madaw*, *Gawur*, *Esengulı*, *Durun*, *Nusay*, *Ahal...* bu yurt adları ya Sumerlerde'de olmuş ve ya onların neyi annatdığını günümüzdeki türkmen dili ile yox, anjak sumer dili ile düşünmek olur. Bunlardan başga'da *Anna=tanrı*, *Anna günü=juma*, *tanrı günü annamında*, *Annagulı(sumerjede Kulianna=tanrının dostu ve ya kulu)*, *Annatuwak(sumerjede Annatu=tanrıça adı)*, *Oraz(sumerjede Uras bir tanrının ek adı)*, *Tomus= yay fesli(sumerjede Tammuz= Juen-Julay ayları)*, *Mü-çe=12 hayvanlı eski türkmen takvimi(sumerjede Mu=yıl)...*

IV- Türkmen dilinin genel türk diline katkı olasılığı

Görüldüğü kimin her bir türk ulusunun başdan geçirdiği terıxı şartlere uygunlukda özel bir dil zengiligine eye olduğu kimin, Türkmen dili'de ulusumuzun başdan geçirdiği özel geçmişine uygunlukda zengin ve özel bir söz gaznasını oluşturmuştur. Eger dünyanın türk uluslarının bu bu zenginliklerinden yararlanarak bir ortak türk dili oluşturulursa, bu dilin ne geder güzel, ne geder zengin, ne geder güjlü ve eşitsiz bir dil ortaya çıkacağı çok aydındır, menje bu dile hiç bir yabancı söz'de gerekmiye bilir. Türk dilinin eşsiz zengin bir kök söz gaznası bir yanda, onun bu kök sözlerin üzerinde çok güjlü ve kurumlu geramer kurallarına dayanarak çağımızın gerektirdiği her türlü yeni sözler yaratma güjü'de sonsuzdur. Meilm bildiğim gederi sadeje 4-5 yıl içerisinde türkmenistanda onlarja yeni ve güzel sözler yaratılmışdır, örneğin: *termin yerine „adalga“*, *fayız ya prosent yerine „götürüm“*, *fantan yerine „çüwdürim*, *ya suw çüwdürimi“*, *ärse ve zemine yerine „ulgam“*, *etimologiya yerine „köksöz sözlüğü“*, *uçak sürüjü yerine „uçarman“*, *gazagistanda vertalyot ya helikopter yerne „dikuçar“ ve sayire...*

Biz Azerbayjan, Türkmen ve Türkiye türkçelerindeki yazıları okudugumuzda çok sayıda bir-birimizden ala bilejek gözel sözlerimizin yerine bazan yaraşmayan, hatta yalnız biçimde yabancı sözlerin kullanılmakda oldugunu görüp üzülürük. Hatta men bu metni yazarken kolayja annaşıla bilsin diye gözel türkmen sözlerin yerine yabancı sözleri kullanmaga zorlandım. Anjak bu durumu düzetmek türk devletlerinin üzerindeki vaz geçilmez bir görev olduğu çok aydın bir gerçedir.